

М. О. ЛЕВ

Михайло Олександрович Лев, здобувач Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ДО ПИТАННЯ РОЗУМІННЯ ВИЗНАННЯ ІНОЗЕМНОГО СУДОВОГО РІШЕННЯ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Питання визнання та виконання іноземних судових рішень було і залишається одним із найскладніших та актуальних в науці міжнародного приватного права. Залежно від видів рішень, достатньо лише їх визнання або ж вимагається і його виконання, тобто піддане спеціальній процедурі з дозволу виконання¹. Для кращого розуміння окресленого питання необхідно дати дефініції основних термінів.

Метою статті є аналіз та порівняння дефініцій визнання іноземного судового рішення, які наводять вітчизняні та зарубіжні вчені та, враховуючи світову практику, формування власного оптимального визначення цього правового явища.

Зазначеними питаннями займалися такі вчені, як М. М. Богуславський, М. Й. Штефан, Н. І. Маришева, С. Я. Фурса, Ю. Д. Притика, Р. В. Зайцев, Х. Шак, Дж. Чешир, П. Кайе та ін.

Відповідно до вітчизняного законодавства поняття «рішення іноземного суду» можна виокремити у ст. 81 Закону України «Про міжнародне приватне право» 2005 р., де встановлено, що в Україні можуть бути визнані та виконані рішення іноземних судів у справах, які виникають з цивільних, трудових, сімейних та господарських правовідносин, вироки іноземних судів у кримінальних справах у частині, що стосується відшкодування шкоди і заподіяних збитків, а також рішення іноземних арбітражів та інших органів іноземних держав, до компетенції яких належить розгляд цивільних та господарських справ, що набрали законної сили². Відповідна дефініція досить детально визначає, що саме підпадає під поняття «рішення іноземного суду», відносячи до рішень іноземних судів і рішення іноземного арбітражу. Це максимально нівелює можливі прогалини і дає відповідь на питання, які саме рішення слід розуміти під «рішеннями іноземного суду».

В узагальненому вигляді, враховуючи світову практику, можна визначити це поняття як рішення, постанову чи вирок, винесене в одній державі, що набуло законної сили і підлягає визнанню або виконанню та виконанню на території іншої держави. Звернімося до положень ст. 25 Брюссельської конвенції 1968 р., яка під терміном «судове рішення» розуміє «будь-яке судове рішення, винесене судом або органом правосуддя Держави, що домовляється, незалежно від того, як воно називається: постанова, рішення, судовий наказ про виконання рішення чи постанова про судові витрати, видана судовим службовцем»³. Таке тлумачення загального характеру, на нашу думку, уніфікує підходи та спрощує розуміння самого поняття в різних правових системах.

На відміну від внутрішнього українського законодавства розбіжності в розумінні визнання та виконання іноземних рішень у теорії міжнародного приватного права та міжнародного цивільного процесу не є суттєвими. Однак перш ніж перейти безпосередньо до висвітлення термінів визнання і приведення до виконання іноземних рішень, доцільно зупинитися на вироблених відомими дослідниками теоретичних положеннях, що лежать в основі визначення названих понять.

Згідно з *теорією поширення дії*, яку іноді називають теорією поширення наслідків іноземного рішення⁴, визнання судового рішення має своїм наслідком наділення його такою ж дією, яке воно має в державі, на суверенній території котрої судове рішення було винесене. Піддаючи критиці дану теорію, більшість дослідників цілком справедливо зазначає, що, оскільки в різних правових системах дія судових рішень дуже різноманітна, наділення іноземного рішення тією ж дією, що й у країні винесення, може мати непередбачувані наслідки.

Наприклад, у Франції винесене проти основного боржника судове рішення одночасно матиме ефект і проти поручителя⁵, однак складно говорити про допустимість наділення французького рішення подібними властивостями і в Україні. Іншим прикладом може бути рішення іноземного суду про застосування наслідків недійсності всіх угод, укладених від імені компанії і підписаних конкретною посадовою особою в позначений судом період.

З названих вище причин більш вдалою із практичної точки зору є *теорія кумулятивності*⁶. На основі даної теорії поширення дії іноземного судового рішення можливе тільки в межах, в яких діє відповідне, аналогічне рішення, винесене в державі визнання. Дійсно, об'єктом визнання і приведення до виконання завжди виступає конкретний юрисдикційний акт. Цілком логічно, що держава визнання, яка в рамках конкретної справи фактично підміняє іноземним судовим актом, що підтверджує права та обов'язки сторін, власний акт, не повинна наділяти іноземний судовий акт, що визнається, більш значними наслідками, ніж за внутрішньо-державного вирішення тієї ж справи. У зв'язку з цим іноземні судові рішення в Україні не можуть наділятися дією, більш широкою, ніж українські судові постанови.

Враховуючи вищесказане, показовим є, наприклад, зміст ст. 86 Закону Республіки Югославія «Про вирішення колізій законів з правилами інших країн», на підставі якої іноземне судове рішення у разі, якщо його визнає суд Республіки Югославія, прирівнюється до рішення суду Республіки Югославія і має юридичну дію в Республіці Югославія⁷.

Водночас, якщо об'єктивні й суб'єктивні межі дії іноземного судового рішення обмежені порівняно з межами дії українських судових актів, дія іноземних судових актів у разі їх визнання в Україні повинна поширюватись до меж дії в державі його винесення. В якості відповідного позитивного прикладу може бути наведено ст. 84b Закону Австрії 1896 р. «Про виконавче провадження і про вжиття заходів щодо забезпечення вимог» (Статут виконавчого провадження). У названій статті зафіксовано правило, згідно із яким після набрання законної сили оголошення примусового виконання іноземний виконавчий документ слід розглядати як місцевий, тобто австрійський. Однак йому надається дія не більша за ту, що він має в державі його походження⁸.

Для більшої наочності слід навести деякі, найбільш поширені дефініції вчених-дослідників даної тематики. Так, Н. І. Маришева пропонує таке розуміння: «визнання рішень судів іншої держави означає надання їм такої ж юридичної сили, яку мають рішення судів даної держави, що набрали законної сили: вони набувають властивостей незаперечності, винятковості, а рішення про присудження – також виконаності»⁹.

Л. П. Ануфрієва пише: «інститут визнання означає, що держава висловлює свою згоду з тим, що даний акт здатний викликати юридичні наслідки в межах його юрисдикції»¹⁰. Чітко розмежовуючи поняття визнання і приведення до виконання Л. П. Ануфрієва зазначає: визнання рішення означає згоду держави з тим, що іноземний судовий акт породжує юридичні наслідки в межах юрисдикції держави визнання. А примусове виконання рішення вимагає від держави санкціонування приведення в дію державного механізму примусу щодо реалізації обумовлених рішенням заходів. Відповідне визначення хоча не позбавлене недоліків, однак фактично узагальнює позиції, висловлені багатьма авторами.

Інше визначення дає М. М. Богуславський. На його думку, «визнання рішення іноземного суду означає, що воно служить підтвердженням цивільних та інших прав і обов'язків тією ж мірою, що і рішення вітчизняного суду»¹¹. Автор вказує, що в ряді випадків достатньо тільки визнання рішення, в інших – рішення має бути ще й виконане, тобто має піддаватись спеціальній процедурі з дозволу виконання. Таким чином, визнання іноземного рішення є необхідною передумовою його примусового виконання. У подальшому автор зазначає, що в одних випадках визнання рішень суду однієї країни на території іншої є необхідною передумовою для примусового виконання. В інших – визнання носить самостійний характер. Крім того, М. М. Богуславський визначає поняття визнання іноземного рішення і за допомогою категорії юридичної сили, вказуючи, що «визнання в Росії рішення іноземного суду означає наділення його тією ж юридичною силою, яку мають рішення російських судів»¹².

Слід відзначити, що перше з процитованих визначень шановного автора узгоджується із розглянутою вище доктриною зобов'язання, відповідно до якої при визнанні іноземного рішення відбувається не стільки визнання самого судового акта, скільки визнання встановлених ним прав.

На протигагу йому Р. В. Зайцев пише, що завданням визнання не є підтвердження встановлених іноземним рішенням цивільних прав та обов'язків, оскільки права і обов'язки учасників процесу, щодо яких винесене рішення іноземного суду, яке набрало законної сили, на території держави, де запитується виконання, «підтвердження» не потребують, оскільки і так вважаються підтвердженими іноземним рішенням¹³. Спробуємо не погодитися з подібним категоричним висновком.

Визнаючи і приводячи до виконання, наприклад, рішення іноземного суду про стягнення конкретної суми грошових коштів, суд підтверджує належність стягувачу права на отримання з відповідача даної грошової суми. До моменту визнання іноземного рішення таке, засноване на іноземному вердикті право позивача на отримання з відповідача грошової суми на території держави визнання, якщо й існує, то не вважається беззаперечним і не підлягає примусовій реалізації. Таким чином, поширення дії іноземного рішення і підтвердження встановлених ним правовідносин становлять немов два боки однієї медалі: поширення дії іноземного рішення тягне за собою одночасне підтвердження встановлених таким рішенням прав і обов'язків сторін з усіма наслідками, що звідси витікають. Враховуючи сказане, обгрунтовано вбачається концепція англійської доктрини, згідно з якою, приводячи до виконання іноземні рішення, англійські суди реалізують права, створені в Англії, але не права, яким сторони були наділені за кордоном¹⁴.

Так, в англійській загальному праві визнання іноземного судового рішення як такого не відбувається. Щоб воно отримало визнання і його наслідки поширювались на територію Англії, необхідно подати позов, заснований на вирішенні іноземного суду. Так вважає більшість англійських юристів: Дж. О. Брайн¹⁵, П. Кайе¹⁶ та ін. Проте в рамках конвенційного і статутного права поняття «визнання» набуває приблизно такого ж значення, що у вітчизняній доктрині міжнародного приватного права. Таким чином, у рамках англійської доктрини визнання має подвійний варіант визначення залежно від того, які правила застосовуються: загального права чи міжнародних договорів, в яких бере участь держава.

Крім категорії «правової дії», багато дослідників розкривають поняття визнання за допомогою категорії юридичної сили. Так, А. І. Муранов вважає, що до моменту приведення іноземного рішення до виконання жодного примусовою силою воно не володіє і не наділяє сторони якими-небудь беззаперечними правами та обов'язками. Тобто, до визнання іноземного судового рішення вітчизняне право не визнає за ним юридичної сили.

Визнаватись можуть рішення із їх подальшим примусовим виконанням і без нього. Наприклад, рішеннями, що не вимагають примусового виконання, є рішення про розлучення, про оголошення особи померлою і т.п. Для рішень про присудження грошових коштів або іншого майна спочатку необхідне їх визнання, а потім – виконання.

Таким чином, не кожне судове рішення вимагає виконання в іноземній державі, в той час як будь-яке рішення з метою надання йому юридичної сили на території іноземної держави потребує визнання. Тут слід зазначити, що позиції, згідно з якою визнання іноземного судового рішення є необхідною умовою для приведення його у виконання, дотримуються як вітчизняні, так і зарубіжні вчені¹⁷.

Якщо ж схилитися до позиції, згідно з якою законна сила судового рішення об'єднує собою такі якості судового акту, як його стабільність і забезпечена законом правова дія, то наведені М. М. Богуславським і Н. І. Маришевою стислі поняття визнання іноземних судових рішень можуть бути взяті за основу через свою ємкість.

Подібне тлумачення поняття «визнання рішення іноземного суду» в правовій доктрині пропонують і вітчизняні дослідники-процесуалісти. Так С. Я. Фурса в науково-практичному коментарі до Цивільно-процесуального кодексу України зазначає, що «під визнанням слід розуміти надання рішенню такої самої юридичної сили, яку має рішення, постановлене судом України, після набрання ним законної сили»¹⁸. На думку С. Я. Фурси, в основі визнання лежить акт легітимації, тобто процедура визнання певного факту чи суб'єкта державою, компетентним органом, отже, в даному випадку, – визнання рішення іноземного суду беззаперечним, виключним, обов'язковим і виконуваним на території України в межах національної юрисдикції. З приводу цього Ю. Д. Притика також вказує на акт легітимації в основі поняття визнання, під якою слід розуміти процедуру визнання певного факту чи суб'єкта державою, компетентним органом¹⁹.

Професор М. Й. Штефан зазначає, що «визнання – це надання юрисдикційному акту іноземної держави сили і значення рішення вітчизняного суду, яке не вимагає застосування примусових заходів на захист і поновлення порушеного права»²⁰. На думку Л. В. Чубарева, визнання іноземного судового рішення як підтвердження певних цивільних прав і зобов'язань у тому самому розумінні, як рішення власного суду²¹.

Брюссельська і Луганська конвенції про юрисдикцію, визнання іноземних рішень, хоча і не несуть в собі прямого визначення визнання іноземного акту, але надають можливість із закладеної в них концепції визначити обсяг даного поняття. Визнання судового рішення зачіпає два атрибути іноземного рішення: наслідками визнання повинно бути наділення рішення такими ж владними повноваженнями (дією) та іншими наслідками, як і рішення суду країни, в якій здійснюється визнання. При цьому владна дія рішення передбачає спрямованість на визначення матеріально-правових обов'язків і прав сторін, інші наслідки набрання рішенням чинності матимуть правове значення в іншій площині – правові наслідки іншого роду, наприклад, втрату права на звернення до суду з повторним позовом.

Таким чином, враховуючи все вищевикладене, можна дійти висновку, що, фактично, визнаючи судове рішення, держава виражає своє ставлення до іноземного рішення як до особливого юридичного факту, з яким пов'язує виникнення, зміну або припинення встановлених іноземним судом правовідносин. У зв'язку з цим визнання іноземного судового рішення являє собою *юридичний акт, яким суверенна держава, поширюючи дію іноземного рішення на власну територію, висловлює своє ставлення до нього як до юридичного факту, з яким пов'язується виникнення, зміна або припинення встановлених іноземним судом беззаперечних правовідносин. При цьому іноземне рішення сприймається як остаточне, що тягне за собою неможливість повторного розгляду того ж спору, і наділяється такими ж юридичними властивостями, що й судові акти держави визнання, однак межі його дії не можуть бути ширшими за ті, якими воно обмежене в країні походження*.

При визначенні змісту понять визнання та приведення до виконання іноземних судових актів в основу доцільніше покласти теорію кумулятивності із застереженням про те, що при визнанні іноземного судового рішення його дія не може виходити як за межі дії судових актів держави визнання, так і за межі, які має в державі походження. Принципові розбіжності при визначенні понять визнання та приведення до виконання іноземних рішень авторами, які здійснювали свої дослідження в різні періоди, відсутні. Тому можна стверджувати, що в міжнародному праві склалося досить стійке і однакове розуміння визнання іноземних судових рішень. При цьому розкриття змісту поняття визнання іноземного рішення в основному здійснюється за допомогою категорій юридичних якостей, законної сили і правової дії рішення.

¹ Міжнародний цивільний процес України: Навчальний посібник. Практикум / За ред. проф. С. Я. Фурси. – К.: Видавець Фурса С. Я. – 2010. – С. 247.

² Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 року № 2709-IV – Ст. 81.

³ Brussels Convention on Jurisdiction and the Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters 1968 // Official Journal of European Union.

⁴ Див.: Шак Х. Международное гражданское процессуальное право. – С. 388; Arthur Taylor von Mehren, Donald Theodore Trautman. Там само. – С. 843–845; David D. Siegel. Conflicts in a nutshell / Second edition. St. Paul. West Publishing Co. 1994. – С. 359.

⁵ Stephan O'Malley, Alexander Layton. European Civil Practice. London, Sweet & Maxwell, 1989. – С. 664.

⁶ Международное частное право: иностранное законодательство / Сост. и научн. ред. А. Н. Жильцов, А. И. Муранов. – М.: Статут, 2000. – С. 705.

⁷ Там само. – С. 705.

⁸ Там само. – С. 176.

⁹ Международное частное право: Учебник для вузов / Под ред. Н. И. Марышевой. – М., 2000. – С. 476.

¹⁰ Ануфриева Л. П. Международное частное право. – Т. 3: Учебник. – 2001. – С. 379.

¹¹ Богуславский М. М. Международное частное право: Учебник. – М., 2004. – С. 373.

¹² Там само.

¹³ Зайцев Р. В. Признание и приведение в исполнение в России иностранных судебных актов / Дисс. ... к. ю. н., специальность 12.00.15 – гражданский процесс; арбитражный процесс. – Екатеринбург, 2005. – С. 50.

¹⁴ North P., Fawcett J. J. Private International Law, London, 1999. – P. 407.

¹⁵ John O. Brien. Conflict of Law, London–Sydney. – P.P. 261–262.

¹⁶ Kaye P. Civil Jurisdiction and enforcement of foreign judgements. – Professional Books Ltd., 1987. – P. 1377.

¹⁷ Див., напр.: Кох Х., Магнус У., Винклер фон Моренфельс П. Международное частное право и сравнительное правоведение. – М.: Международные отношения, 2001. – С. 278; Луц Л. А., Марышева Н. И. Курс международного частного права: в 3 т. – М.: Спарк, 2002. – С. 900; Муранов А. И. Вказана праця. – С. 7.

¹⁸ Міжнародний цивільний процес України: Навчальний посібник. Практикум / За ред. проф. С. Я. Фурси. – К.: Видавць Фурса С. Я., 2010. – С. 243.

¹⁹ Перепелинська О., Белоусов П. Виконання іноземних арбітражних рішень в Україні: ще одна спроба чи остаточне врегулювання? // Правовий тиждень. – 2010. – № 24 (202).

²⁰ Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2005. – С. 354.

²¹ Чубарев Л. В. Міжнародне приватне право: Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2008. – С. 453–454.

Резюме

Лев М. О. До питання розуміння визнання іноземного судового рішення в міжнародному приватному праві.

Статтю присвячено дослідженню основних теоретичних концепцій визнання іноземних судових рішень; з'ясовуються їх переваги та недоліки. Проаналізовано вітчизняну та зарубіжну доктрину в рамках розуміння поняття визнання судового рішення в міжнародному приватному праві. Також проаналізовано підхід до вирішення даної проблеми різними правовими системами світу, в тому числі уніфікаційний підхід країн Європейського Союзу. Встановлюється відповідність положень Закону України «Про міжнародне приватне право» 2005 р. передовим тенденціям міжнародного права з даного питання. З'ясовуються розбіжності при визначенні понять визнання іноземних рішень авторами, які здійснювали свої дослідження в різні періоди та категорії за допомогою котрих розкривається зміст поняття визнання іноземного рішення.

Ключові слова: визнання іноземних судових рішень, міжнародний договір, взаємність, юрисдикція, поширення дії.

Резюме

Лев М. А. К вопросу о понимании признания иностранного судебного решения в международном частном праве.

Статья посвящена исследованию основных теоретических концепций признания иностранных судебных решений, выясняются их преимущества и недостатки. Проанализирована отечественная и зарубежная доктрина в рамках понимания понятия признания судебного решения в международном частном праве. Исследован подход к решению данной проблемы различными правовыми системами мира, в том числе унификационный подход стран Европейского Союза. Устанавливается соответствие положений Закона Украины «О международном частном праве» 2005 г. передовым тенденциям международного права в данном вопросе. Выясняются главные разногласия при определении понятий признания иностранных решений авторами, которые осуществляли свои исследования в разные периоды, и категорий с помощью которых раскрывается содержание понятия признания иностранного решения.

Ключевые слова: признание иностранных судебных решений, международный договор, взаимность, юрисдикция, распространение действия.

Summary

Lev M. Understanding of recognition of foreign judgment in private international law.

The article is devoted to the study of the basic theoretical concepts of recognition of foreign judgments, it turns out their advantages and disadvantages. Analyzed domestic and foreign doctrine in the understanding of the concept of recognition of judicial decisions in private international law. Studies ways to solving this problem by various legal world's systems, including unification way the countries of the European Union. Established that the provisions of the Law of Ukraine «On International Private Law», 2005 are leading trends of international law in this matter. Investigates the major differences in the definition of the concepts of recognition of foreign decisions by the authors, who carried out their research in different periods, and categories through which describes the content of the concept of recognition of a foreign judgment.

Key words: recognition of foreign judgments, the international treaty of reciprocity, the jurisdiction, the spread of the action.

Отримано 10.06.2013